

*Романовська Л. І., доктор педагогічних наук, доцент,
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки.
Хмельницького національного університету (м.Хмельницький)*

СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА В СИСТЕМІ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

У статті розглядаються питання про організацію соціально-профілактичної роботи у практичній діяльності соціальних служб. Визначено основні завдання такої діяльності: проведення просвітницько-навчальних заходів; створення науково-методичної бази з профілактики негативних явищ і пропаганди здорового способу життя; проведення поведінкових та соціологічних досліджень; форми та методи профілактичної роботи; створення різнопланових реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів; активізація підтримки сімей, члени яких страждають від алкогольної чи наркотичної залежності.

Ключові слова: соціальні служби, соціальні працівники, соціальні відхилення, профілактика, соціально-профілактична робота, принципи.

В статье рассматриваются вопросы об организации социально-профилактической работы в практической деятельности социальных служб. Определены основные задачи такой деятельности: проведение просветительско-образовательных мероприятий, создание научно-методической базы по профилактике негативных явлений и пропаганде здорового образа жизни, проведение поведенческих и социологических исследований, формы и методы профилактической работы, создание разноплановых реабилитационных центров, кризисных стационаров, активизация поддержки семей, члены которых страдают от алкогольной или наркотической зависимости.

Ключевые слова: социальные службы, социальные работники, социальные отклонения, профилактика, социально-профилактическая работа, принципы.

Економічні та політичні зміни у нашому суспільстві викликають серйозні деформації особистості: незайнятість молоді, бездоглядність дітей і жорстоке поводження з ними, протиправна, агресивна, адиктивна та ризикована поведінка, насильство в молодіжному середовищі, захворювання, спричинені соціальними умовами, способом життя та поведінкою людей, та їх наслідками, суїцидальна поведінка, молодіжний екстремізм і звернення молоді до деструктивних релігійних течій та антисоціальних субкультур.

Складність та багатоаспектність проблеми, усвідомлення небезпеки наслідків спонукають продовження науково-педагогічних пошуків щодо розвитку та впровадження технологій соціально-профілактичної роботи у практичній діяльності соціальних служб.

Розробці профілактичної роботи як напряму соціально-педагогічної діяльності присвячені роботи О.Безпалько, І.Богданової, Р.Вайноли, М.Григоріна, Л.Завацької, І.Зверєвої, А.Капської, Г.Когут, Р.Овчарової, С.Харченка, Є.Холостової, В.Шахрая та інших дослідників.

Метою статті обрано розгляд проблеми організації практичної діяльності соціальних служб.

У соціально-педагогічній літературі профілактика розглядається як:

– складова частина будь-якої діяльності, яка спрямована на попередження виникнення і розвитку соціальних проблем або проблем особистості [5, с.124];

– науково обґрунтовані та своєчасні дії, спрямовані на попередження можливих фізичних, психічних чи соціокультурних обставин у окремих індивідів та груп ризику, збереження, підтримку та захист нормального рівня життя і здоров'я людей та сприяння їм у досягненні соціально значущих цілей, розкриття їх внутрішнього потенціалу [9, с.56];

– сукупність державних, суспільних, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, які спрямовані на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин та умов, які викликають соціальні відхилення негативного характеру та соціально небезпечні прояви у поведінці [2, с.48];

– діяльність, спрямована на попередження соціальних проблем, соціальних відхилень або утримання їх на соціально незначному рівні шляхом ліквідації чи нейтралізації причин, що їх породжують [9, с. 145].

Тобто, соціально-профілактична робота носить соціальний характер і визначається як один із напрямів реалізації соціальної політики, що здійснюється відповідно до законодавства економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я,

соціальної роботи, культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації. Профілактика пов'язана із запланованим попередженням негативних факторів, передбаченням та цілеспрямованим усуненням причин, які можуть викликати небажані наслідки, а також одночасне подолання вже існуючих проблем.

Узагальнюючи поняття соціально-профілактичної роботи у його практичному спрямуванні, отримаємо завдання, які ставляться перед соціальною службою:

– проведення просвітницько-навчальних заходів з метою формування стійкого інтересу до здорового способу життя, підвищення рівня гігієнічної культури, санітарної освіти, відповідального ставлення до свого здоров'я; створення науково-методичної бази з профілактики негативних явищ і пропаганди здорового способу життя в потенційно проблемних середовищах;

– проведення поведінкових та соціологічних досліджень, у результаті яких буде чітко визначено картину про групи, що мають девіантну поведінку, є схильними до вживання наркотиків, алкоголю; форми та методи профілактичної роботи адаптуються до наявних соціально-демографічних та матеріальних умов;

– створення різнопланових (духовних, медико-психологічних) реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів для осіб, що мають алкогольну чи наркотичну залежність; активізація підтримки сімей, члени яких страждають від алкогольної чи наркотичної залежності.

Соціально-профілактична діяльність будується на таких принципах [1, с.57-59]:

1. *Принцип системності* – розробка і проведення програмних профілактичних заходів на основі системного аналізу соціальної ситуації в країні.

2. *Принцип стратегічної цілісності* – визначає єдину стратегію профілактичної діяльності, що обумовлює основні стратегічні напрямки і конкретні заходи й акції.

3. *Принцип ситуаційної адекватності* – профілактична діяльність повинна відповідати реальній соціально-економічній і соціально-психологічній ситуації в країні.

4. *Принцип континуальності* – забезпечує безперервність, цілісність, динамічність, сталість, розвиток й удосконалення профілактичної діяльності.

6. *Принцип солідарності* – діяльність на основі взаємодії державних і суспільних структур з використанням системи соціальних замовлень.

7. *Принцип легітимності* – припускає реалізацію цільової профілактичної діяльності на основі прийняття її ідеології і довірливої підтримки більшістю населення.

8. *Принцип полімодальності і максимальної диференціації* – припускає гнучке застосування в профілактичній діяльності різних підходів і методів.

Об'єктами соціальної профілактики виступають негативні явища в:

1) об'єктивних умовах життєдіяльності людей;

2) організаційно-управлінській діяльності державних та громадських органів самоврядування;

3) міжособистісних стосунках і поведінці людей;

4) правосвідомості і соціально-правовому мисленні.

Профілактичні заходи поділяються на три типи, залежно від стадії розвитку проблеми:

– *профілактика первинна* – соціально-педагогічна профілактика. Вона спрямовується на збереження і розвиток умов, які забезпечують здоров'я та життя людей, на попередження несприятливого впливу на нього факторів соціального і природного середовища. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною;

– *профілактика вторинна* – превентивна допомога та корекція. Її діяльність спрямована на попередження подальшого розвитку проблем серед груп ризику та осіб, схильних до девіантної поведінки. Показником необхідності заходів є характер поведінки, який завдає шкоди суспільству чи інтересам окремих осіб (агресивність, грубість, брехливість, лінощі, забіякуватість та ін.). Порушення поведінки засвідчує про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів поведінки людини. Передбачає виявлення груп ризику, застосування до цих груп комплексу лікувальних та виховних заходів;

– *профілактика третинна* – адаптація, реабілітація і ресоціалізація. Сутність її в розробці заходів, які спрямовані на корекцію поведінки, її переорієнтацію. Ядром цієї

профілактики є терапевтичні заходи й соціальна реабілітація [7, с.123].

Виділяють три рівні профілактики:

1) *загальнодержавний* – передбачає діяльність держави, суспільства, інститутів, спрямовану на вирішення суперечностей у галузі економіки, соціального життя, у морально-духовній сфері та ін. Реалізація профілактичної роботи проводиться у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, координованої діяльності мережі установ;

2) *спеціальний* – полягає в цілеспрямованому впливові на негативні фактори, що пов'язані з окремими видами відхилень чи проблем. Профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів, окремих дій у межах установи чи організації;

3) *індивідуальний* – комплекс заходів, спрямованих на окрему особу, поведінка якої має ознаки проблематичності [8, с.67].

Хоча вся діяльність соціальних служб взаємопов'язана, можна виділити такі основні напрямки соціально-профілактичної роботи [4, с. 134]:

– **науково-методична та просвітницька діяльність.** Форми роботи: семінари, круглі столи, лекції, практикуми, тренінги, зібрання, прес-конференції, презентації, виставки. До завдань можемо віднести:

– розробку методичних та інформаційно-довідкових матеріалів на допомогу соціальним працівникам низової ланки, педагогам, батькам, молоді;

– проведення тематичних зустрічей, семінарів, "круглих столів" та конференцій з метою надання методичної допомоги фахівцям, що працюють з конкретними категоріями громадян, координації зусиль усіх зацікавлених організацій;

– діяльність експериментальних лабораторій з метою розробки та впровадження інноваційних технологій, вдосконалення форм і методів соціальної роботи;

– участь у роботі постійно діючих семінарів з проблем профілактики кризових ситуацій для педагогів шкіл при обласних, районних, міських відділах освіти;

– організацію виїзних лекторіїв, проведення бесід, консультацій для спеціалістів низової ланки, заступників директорів з виховної роботи навчальних

закладів, медичних працівників, вихователів дитячих дошкільних закладів, представників зацікавлених громадських організацій;

– **соціологічні дослідження.** Форми роботи: опитування, анкетування, тестування, аналіз статистичних даних сторонніх організацій. Завданнями цього напрямку є:

– проведення тестувань, опитувань, анкетувань серед громадян всіх верств населення з приділенням особливою уваги групам потенційного ризику з метою вчасного реагування на виникаючі проблеми, виявлення контингенту, що потрапив у кризову ситуацію, та ефективнішого проведення корекційної роботи;

– збір та поновлення банку даних про стан захворюваності та хворобливості дітей і молоді регіонів, поширення наркоманії, токсикоманії, хвороб, що передаються статевим шляхом, ВІЛ/СНДу; про стан та динаміку злочинності в регіоні; про лікувальні, профілактичні, оздоровчі, спортивні заклади, заклади дозвілля та відпочинку тощо;

– **психолого-профілактична робота.** Форми роботи: бесіди, лекції, консультації. Переважно діяльність проводиться через систему стаціонарних та виїзних консультативних пунктів, служби соціальної, юридичної, медико-психологічної допомоги, "Телефони Довіри", громадські приймальні тощо. Метою роботи виступають:

– соціальна терапія з метою виявлення причин кризового стану, головної проблеми кризи, орієнтовної оцінки психічного стану, ступеня психічної травми, можливості психотерапевтичного лікування кризи, спільної тактики виходу з кризової ситуації, можливості розробки індивідуальної програми роботи;

– проведення особистої діагностики та психокорекції, психолого-педагогічна допомога у вирішенні проблем.

Докладніше зупинимося на найбільш використовуваних формах соціально-профілактичної роботи, до яких відносяться: профілактично-консультативна бесіда, диспут, теоретична конференція, вечір запитань та відповідей, усний журнал.

Профілактична бесіда залишається найпоширенішою формою соціально-профілактичної діяльності, оскільки індивідуальна вербалізація проблеми є дуже важливою в психологічному плані для розуміння людиною виникаючої проблеми та

пошуку шляхів її вирішення. Ефективність бесіди залежить від дотримання наступних етапів:

- початковий етап – встановлення емоційних контактів із співбесідником, виявляючи толерантність у спілкуванні;
- встановлення умови і причини проблеми;
- формування нової моделі поведінки, яка б дозволила попередити негативний розвиток події;
- завершальний етап – внутрішнє прийняття клієнтом нової моделі поведінки і налаштування на успіх.

Під час бесіди просять охарактеризувати проблему, розповісти про поведінку під час конфлікту і в стресових ситуаціях, про те, що заважає вирішенню кризової ситуації, або може допомогти цьому. Соціальний працівник повинен проявляти делікатність та переконливість аби залучити клієнта у процес пошуку позитивного розв'язання проблеми [6, с.254].

Диспут – метод впливу на становлення особистості, вироблення її позитивної життєвої позиції. Диспут пройде цікавим та ефективним тоді, коли учасники ознайомляться з рекомендованою літературою, а організатор-соціальний працівник складе план, визначить мету, підготує низку запитань до обговорюваної теми [4, с. 78].

Теоретична конференція проводиться з метою розширення наукового світогляду, загальноосвітнього рівня. Проведення конференції вимагає ретельної підготовки: оприлюднення дати, часу і місця проведення; оголошення тематики доповіді та виступів; визначення списку рекомендованої літератури. Методика проведення конференції така: короткий виступ керівника, 2-3 доповіді по 15-20 хв., обговорення доповідей, підведення підсумків.

Проведення *вечорів запитань та відповідей* вимагає значної підготовчої роботи: збір та систематизація запитань, підбір лекторів і консультантів, визначення послідовності їх виступів. На такі заходи варто запрошувати не більше 3-4 консультантів, аби не розсіювати увагу і не втомлювати аудиторію.

Усний журнал складається із декількох сторінок-усних виступів, повідомлень на 15-20 хв. Усі слухачі можуть виступати у різних ролях: лектора, доповідача, опонента,

коментатора, оглядача. Зміст кожної сторінки розкривається у різних формах – виступи цікавих людей, відповіді на запитання, виконання пісень, розігрування сцен, огляд статей періодичної преси [6, с. 213].

Наприкінці хотілося б звернути увагу ще на один аспект практики соціально-профілактичної діяльності – аналіз досліджень вітчизняних науковців дозволяє нам визначити такі проблеми, що перешкоджають ефективності її проведення соціальними службами України на сучасному етапі:

- недостатнє фінансування соціальних програм, координації зусиль та залучення якомога більшого числа партнерів як з державних, так і з громадських установ та організацій, що заважає проведенню систематичної, послідовної та комплексної соціально-профілактичної роботи;

- слабка матеріально-технічна база та методичне забезпечення центрів соціальних служб для молоді, особливо з питань підтримки молоді, що звільняється з місць позбавлення волі, соціально-психологічної роботи з співзалежними людьми, профілактики СНІДу та венеричних захворювань тощо, зокрема районних, не відпрацьована система обміну методичних матеріалів, відео- та освітніх програм серед центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

- недостатнє кадрове забезпечення, особливо в районах та сільській місцевості. Якщо в містах до роботи з правової освіти молоді та профілактики правопорушень можна залучати студентів правових факультетів вузів, то в районах до цієї роботи залучаються представники правоохоронних органів і юристи райдержадміністрацій, які за браком часу не завжди можуть добре порозумітися з молодіжною аудиторією. Зберігається негативна тенденція відтоку кваліфікованих кадрів в інші установи й організації з більш привабливими умовами праці. Необхідною умовою залишається підвищення кваліфікації соціальних працівників з питань наркології, сексології, венерології тощо. Програма навчання повинна включати, крім теоретичної частини, практичні заняття для оволодіння навиками психологічної роботи (профілактики, реабілітації) з усіма категоріями молоді, які цього потребують;

Питання педагогіки

– недостатня концентрація уваги на систематизації роботи з патронажу різних категорій молоді, їхніх батьків та найближчого оточення та соціальному супроводі при проведенні профілактичної роботи;

– низький рівень розробки власних та апробації сучасних вітчизняних і зарубіжних методик профілактичної роботи [3, с. 45].

Таким чином, проведення профілактики – не короточасна кампанія, а

цілеспрямований соціально-педагогічний процес, який здійснюється планомірно, постійно, з комплексним охопленням різних сфер життєдіяльності людини з метою набуття знань про негативний вплив явищ та подій суспільства. Успішність соціально-педагогічної профілактики залежить від соціальної політики, діяльності установ освіти, охорони здоров'я, роботи правоохоронних органів і працівників культури, засобів масової інформації тощо.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник / Вайнола Р.Х.; за ред. проф. С.О.Сисоєвої. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2008. – 134 с.
3. Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні. – К.: УкрНДІ проблем молоді, 2002. – 98 с.
4. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2008. – 240 с.
5. Линник Л.М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками: дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Линник Леся Миколаївна. – Луцьк, 2006. – 286 с.
6. Практичний досвід роботи спеціалістів спеціалізованих служб та партнерських організацій Київського міського центру соціальних служб для молоді / Упорядник К.С.Шендеровський. – К.: ДЦССМ, 2003. – 384с.
7. Словник основних термінів і понять превентивного виховання / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф.В.М.Оржеховської. – Т. : ТзОВ "Терно-граф", 2008. – 200 с.
8. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи // За заг.редакцією Пінчук І.М., Толстоухової С.В. – К.: УДЦССМ, 2000. – Випуск 1. – 276 с.
9. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога. – М.: Академия, 2002. – 272 с.

Romanovska L., doctor of pedagogical sciences, professor

SOCIO-PREVENTION WORK IN PRACTICE THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES

The article deals with the organization of social and preventive work in the practice of social services. The main objectives of this activity: conducting educational and training activities, the creation of scientific and methodological basis for the prevention of negative phenomena and promoting healthy lifestyles, conducting behavioral and social research, forms and methods of prevention, the creation of diverse rehabilitation centers, hospitals crisis; activation support for families whose members suffer from alcohol or drug addiction.

Keywords: social services, social workers, social rejection, prevention, preventive social work principles.